

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2023
CİLT: 8
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 24.05.2023

Kabul Tarihi: 19.06.2023

Yayımlanma Tarihi: 21.06.2023

ARTICLE INFO

Submitted date: 24.05.2023

Accepted date: 19.06.2023

Published date: 21.06.2023

e-ISSN 2547-9865

Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Mekân

Place in Celîlî's Masnavi of Leylâ vü Mecnûn

Cansu ERBAŞ

Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi,

cansuerbas06@gmail.com,

0000-0002-7553-0589

Öz

Edebî metinlerde mekân olayların yaşandığı yerlerdir. Mekân birçok amaç doğrultusunda kullanılmaktadır. Karakterlerin ruh tasvirlerini ve olayların gidişatını belirlemede büyük bir öneme sahiptir. Edebî eserlerde mekânlar, iç mekân ve dış mekân olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Aynı zamanda mekân, çevresel ve olgusal olarak da yorumlanabilmektedir. Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde gerçek dünyadaki şehirler veya ülkeler bulunmamaktadır. Eserde olaylar daha çok çöl, bağ ve bahçe üzerinde geçmektedir. Bunun yanı sıra sadece Leylâ'nın kabilesinin adı "Benî-hay" ve çöldeki dağın adı "Necd Dağı" belirtilmiştir. Mesnevilerdeki mekânlar hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları ise çevresel ve olgusal çerçevede hazırlanmıştır. Bu makale de yapılan çalışmalara bir yenisini daha ekleyip literatüre katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmada, 16. yy. şairlerinden olan Celîlî'nin "Leylâ vü Mecnûn" mesnevisindeki mekânlar ve bu mekânların karakterler üzerindeki etkisi incelenip açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili ve Edebiyatı; Mesnevi; Mekân; Celîlî; Leylâ vü Mecnûn.

Abstract

In literary texts, places are places where events take place. The place is used for many purposes. The depictions of the souls of the characters are of great importance in many respects, especially the course of events. In literary works, places are examined in two parts as indoor and outdoor. It can also be interpreted as place, peripheral and factual place. There are no cities or countries in the real world in Celîlî's mathnawi of Leylâ vü Mecnûn. The events in the work mostly take place on the desert, vineyard and garden. In addition to this, only the name of Leyla's tribe is "Benî-hay" and the name of the mountain in the desert is "Necd Mountain". Many studies have been carried out about the spaces in mathnawi. Some of these studies were prepared in an environmental and factual framework. This article has been prepared in order to add a new one to the studies and contribute to the literature. In this study, 16th century the places in the "Leylâ vü Mecnûn" mathnawi of Celîlî, who is one of the poets, and the effects of these places on the characters have been examined and tried to be explained.

Keywords: Turkish Language and Literature; Mathnawi; Place; Celîlî; Leylâ vü Mecnûn.

i Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

Mekân kelimesi Arapça “kevn” yani olma, var olma kökünden gelerek yer, mahal, oturulan yer, ev ve uzay anlamlarına gelmektedir (Doğan, 2011, s. 690).

“Edebî metinlerde mekân, devam eden olayların arkasında verilen bir dekordur. Ama genel olarak mekân; olayın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri bir alandır. Bununla birlikte şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunar. Şahısları tanıtmaya yollarının biri olarak dramatik bir iş de üstlenerek olayların temel ögesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterini etkiler.” (Narlı, 2002, s. 98).

Mekân, olayın bir ögesi olarak, aksiyonun oluşmasına veya şekil almasına da etki eder. Bazı mekânlar şahısları 'engelleyen' veya onlara 'yardım eden' bir görev alabilirler. Mesela bir köprü, şahsın hedef objeye ulaşmasını sağlarken; bir nehir engelleyebilir (Narlı, 2018, s. 99).

Mekân, mesnevilerde dış mekân ve iç mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış mekân bahçe, sokak, park vs. olabilmektedir. İç mekân ise köşk, saray, oda olabilir. İç mekânlar kişilerin ruhsal ve psikolojik yapılarıyla ilgilidir (Çetin, 2003, s. 169).

Mekân tasvirleri ile ilgili çevresellik ve olgusalılık açısından da inceleme yapılabilir. Çevresel tasvirlerde mekân topografik bir yer olarak karşımıza çıkar. Bu bazen gerçek dünyadan bir yer olabileceği gibi hayali bir yer de olabilir. Olgusal mekân ise, o çevreye ait yüklenen anlamlar sonucunda oluşur. Kişinin iç dünyasını yansıtır. Kahraman o mekâna bir anlam yükler ve kahramanın anısını barındırır (Korkmaz, 2007, s. 402-403).

Mesnevilerde kullanılan mekânlar incelendiğinde sadece karakterlerin buldukları yer olarak bir işlev taşımadığı görülür. Aynı zamanda hikâyenin akışını sağlar ve karakterin kendisini bulmasına yardımcı olur. Karakterlerin eserde işleyiş ve işlevselliği açısından bir araç görevi görmektedir.

Mesneviler üzerinde mekân incelemeleriyle alakalı pek çok çalışma bulunmaktadır.¹ Biz de bu çalışmalara bir yenisini daha eklemek ve literatüre katkıda bulunmak için 16. yüzyıl şairlerinden olan Celîlî'nin, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini incelemeyi uygun gördük. Celîlî'nin eserde yer verdiği mekânları ve bu mekânların karakterler üzerindeki yansımalarını incelemeye çalıştık. Makale konumuz olan Celîlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi üzerinde birçok çalışma bulunmaktadır. Eser üzerinde bir makale, yüksek lisans ve doktora tezi çalışmaları yapılmıştır.²

¹ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Belli, H. (2015). Taşlıcalı Yahya Bey'in “Şah u Gedâ” mesnevisinde çevresel ve olgusal boyutuyla mekân tasvirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 14, 29-46; İçli, A. (2008). Yusuf u Züleyha mesnevisinde mekân. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 339-351; Uçak, S. (2014). Hâşimî'nin Mîhr ü Vefâ mesnevisinde “mekân”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 54-63.

² Ayan, H. (1983). Hâmidî-zâde Celîlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 3 (16), 55-77; K. Nas, Ş. (2018). *Celîlî Leylâ vü Mecnûn*

1. Celîlî'nin Hayatı ve Eserleri

16. yüzyıl şairlerinden olan Celîlî'nin asıl adı Abdülcelîl'dir. 1487/88 yılında Bursa'da doğmuştur. Babası Hâmidî'dir. Hâmidî-zâde Celîlî olarak da bilinir. Yüce, ulu anlamlarına gelen Celîlî mahlasını kullanmış ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde bu mahlası kullandığını bizzat söylemiştir. Ölüm tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. II. Selim zamanında (M.1566/1577) yılında Bursa'da vefat etmiştir (Nas, 2018, s. 2-9).

Hamse sahibi bir şair olan Celîlî'nin eserleri şunlardır: *Dîvân, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Hecr-nâme, Mehek-nâme, Şeh-nâme, Yûsuf u Züleyhâ, Gül-i Sad-Berg, Bahâr-nâme.*

2. Mesnevinin Özeti

Arap kabilelerinin birinde, makam ve mevki sahibi olmasına rağmen çocuğu olmayan bir adam vardır. En sonunda Allah'a dua eder ve sadaka dağıtır. Bunun sonucunda bir erkek evladı doğar. İmrü'l-Kays'ın yaratılışında, asaletinde olduğunu görünce ona Kays adını koyar. Kays büyür ve okula gitmeye başlar. Okulda Leylâ ile karşılaşır. Birbirlerini görür görmez âşık olurlar. Okuldaki diğer çocuklar bu aşkı ailelerine anlatınca herkes olaydan haberdar olur. Bunun üzerine babası Leylâ'yı okuldan alır. Evden dışarı çıkmasını yasaklar, onu eve hapseder. Leylâ bu duruma çok üzülse de annesine belli etmez. Kays ise Leylâ'nın artık okula gelmemesine dayanamaz. Dilenci kılığında girerek Leylâ'nın evine gider. Leylâ onu tanır ve iki âşık hasret giderir. Yine Kays Leylâ'nın evine geldiğinde çevredekiler onun Kays olduğunu anlayıp kovalarlar. Kays ise sonunda üstünü başını yırtarak kırlara doğru yola çıkar. Bundan sonra ona Mecnûn ismi verilir. Mecnûn kıra doğru giderken bir tanıdığı onu görür ve babasına haber verir. Babası hemen Mecnûn'un yanına gider ve oğlunu perişan halde görünce üzülür. Onunla konuşmaya çalışır fakat Mecnûn babasının sesini işitmez. En sonunda babası, Mecnûn'a Leylâ'ya kavuşma sözü vererek onu eve getirmeyi başarır. Ona ilim aşkına düşmesi gerektiğini, her harfte bir güzelliğin olduğunu söyleyerek nasihatler verir. Fakat Mecnûn, ancak bu hale düşenlerin kendisini anlayabileceğini söyler. Bu sevdadan vazgeçmeyeceğini belirtir. Babası ise artık Mecnûn'un bu halinin son bulması ve oğluna verdiği sözü tutabilmek için Leylâ'nın kabilesine doğru yola çıkar. Leylâ'nın babası ise duyduklarından hiç memnun olmaz ve Leylâ'yı vermez. Mecnûn, Leylâ'yı vermediklerini öğrenince çok üzülür. Babası ise onun derdinin devasının Kâbe'de olabileceğini düşünerek oğlunu oraya götürür. Fakat Mecnûn orada, Allah'a bu aşk derdinin daha fazla artması için yalvarır. Bunun üzerine babası geri döner.

Mecnûn sıcak bir temmuz günü bir karga görür ve onunla konuşmaya başlar. Kargaya, sevgilisinin mahallesine gitmesini ve dediklerini anlatmasını ister. Aynı şekilde bir gece Mecnûn bir baykuş görür. Baykuşu bir derviş olarak görür ve ondan bu yolda mürşidi olmasını ister. Mecnûn artık bu şekilde çölde dolarken avcı tarafından tuzağa düşürülen ceylanı görür.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58919,celili-leyla-vu-mecnunpdf.pdf?0>, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı; K. Nas, Ş. (1997). *Hamidi-zade Celili (hayatı, eserleri, edebî kişiliği) ve Hüsrev ü Şîrîn mesnevisi (inceleme-tenkidli metin)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Avcıdan onu serbest bırakmasını ister ve kolundaki mücevheri verir. Bu olaydan sonra da artık çölde ceylanlarla gezmeye başlar. Mecnûn'un bu hali dillerde dolaşmaya başlar. Leylâ da arkadaşı Hemzad ile birlikte Mecnûn'u görmek için çöldeki Necd Dağı'na gider. İki âşık orada hasret giderirler.

Bahar mevsimi geldiğinde bu sefer arkadaşları Mecnûn'u görmeye Necd Dağı'na gider. Mecnûn artık hayvanlarla iç içe yaşamaya başlamıştır. Arkadaşlarını görünce onları karşılar. Arkadaşları ise ona nasihatler vermeye başlar ve eğlenceye davet ederler. Mecnûn ise onları reddeder. Bunun üzerine arkadaşları da Mecnûn'u yalnız bırakarak evlerine dönerler.

Bir vakit Nevfel kırdan avlanırken Mecnûn'a rastlar. Kim olduğunu öğrendikten sonra ona yardımcı olmak ister ve Leylâ'nın kabilesine mektup yazıp vermezlerse savaşacaklarını söyler. Kabileden ret cevabı gelince Leylâ'nın kabilesine savaşmaya gider. Nevfel orada Leylâ'yı görünce âşık olur. Sakiden Mecnûn'u zehirlemesini ister fakat kadehler karışır Nevfel zehirlenerek ölür. Mecnûn yine ayrılık acısının ateşiyle yanmaya devam etmektedir. Mecnûn'un bu aşkı dilden dile dolaşırken Leylâ'nın şöhreti de artmaktadır.

İbn Selâm'ın oğlu Leylâ'nın şöhretini duyunca ona talip olur. Leylâ'nın babası ise bu evliliğe razı olur ve evlenirler. Bu evliliği cadı benzeri yaşlı bir kadın Mecnûn'a haber verir. Bunun üzerine Mecnûn, Leylâ'ya sitem dolu bir mektup yazar. Leylâ da mektubun karşılığını vererek Mecnûn'un düşündüğü gibi olmadığını anlatır. Mecnûn'un bu mektuptan sonra gözyaşı bir nebze olsun dîner. Fakat bu sefer Leylâ artık çektiği üzüntüye dayanamaz ve hastalanır. Hekim Leylâ'nın koluna neşter vurup kanını akıttığında Mecnûn'un kolundan da kan gelir ve kanla yere Leylâ yazılır. İki âşık artık birliğe ulaşır.

Aşkından hasta olan Leylâ bir gün ziyafet vermeye karar verir. Bu davete Mecnûn da katılır. Leylâ Mecnûn'u tanımazlıktan gelir. Yemek verirken kâsesine bir kepçe vurduğunda kâse kırılıp düşer. Mecnûn ise bu olaya çok sevinir çünkü bu ona göre cefa değil vefa göstergesidir.

Mecnûn'un babası Seyyid-i Âmirî'nin artık eceli gelir. Ölmeden önce oğlunu görmek ister. Mecnûn babasının yanına gelir. Babası öldükten sonra annesiyle babasının yasını tutar. Bir iki gün yanında kalır fakat sonra yine Necd Dağı'na doğru yola çıkar. Leylâ da aynı şekilde artık çok hastalanmıştır. Rüyasında da Mecnûn'un öldüğünü görür. Bunun üzerine annesiyle konuşur ve ona Mecnûn'a selamını ve hayallerini iletmesini söyler. Leylâ öldükten sonra annesi ise Mecnûn'un yanına giderek bu üzücü haberi ona verir. Haberi alan Mecnûn, Leylâ'ya bir an önce kavuşmak için dua etmeye başlar. Sonucunda artık Mecnûn da Gülzâr-ı behişt'e ulaşır. Yabani hayvanlar ve kuşlar feryat ederek Mecnûn'u uğurlarlar. Hicaz kervanı Mecnûn'un öldüğü yere ulaşır. Onu hazırlayıp namazını kılarlar ve hüzünlü bir şekilde gömerler.

3. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisindeki Mekânlar

3.1. Mektep

Mektep, mesnevide kullanılan ilk mekân olup Mecnûn ile Leylâ'nın çocukluk döneminde karşımıza çıkmaktadır. Mecnûn'un Leylâ ile tanıştığı, ona âşık olduğu yerdir. Mecnûn'un başta eğitim görüp kendini geliştirdiği bir mekân vasfı görürken sonrasında Leylâ ile birlikte olma zeminini sağlayan bir araç olmuştur.

İsterdi peder mü'eddeb ola

Kim kûşe-nişîn-i mekteb ola (Nas, 2018: 283)³

...

Kaysun elife yoğidi meyli

Eylirdi hevâ-yı kadd-i Leylî (331)

Bu mekânın pozitif havası Leylâ'nın okuldan ayrılması ile negatif bir hale dönüşmüş, iki aşğın bir arada bulunduğu, kavuşma yeri olan okul Mecnûn'un âciz kaldığı bir hapishaneye dönüşmüştür.

K'ey gonca-dehân ü sib-gabgab

Sensüz bana mahbes oldı mekteb (439)

Görinmeyeli o zülf-i hoş-bû

Oldı varak-ı sebak siyeh-rû (440)

İç mekân özelliği gösteren mektep, Leylâ ile Mecnûn'un bir arada bulunduğu zamanlarda kahramanların psikolojik yapılarını olumlu yönden etkilerken Leylâ'nın okuldan ayrılması ile olumsuz bir görünüm kazanmıştır.

3.2. Leylâ'nın Evi

Mecnûn'a göre Leylâ'nın evi neşe evidir. Sevgilinin lütuf ve kerem yuvasıdır. Çünkü orada Leylâ yaşamaktadır. Ayrıca Mecnûn çöle düşmeden önce bir araya gelmelerine vesile olan da aynı mekândır:

K'ey kasr-ı neşât-hâne-i yâr

Lutfu kerem-âstâne-i yâr (853)

Mecnûn türlü bahanelerle Leylâ'yı görmek için evine gider. Tanınmamak için ise kılık değiştirir. Çünkü okuldan alınıp eve kapatıldığı için görüşmeleri mümkün olmamaktadır:

Bir gün dahı ol fesâne-perdâz

Eyler yine bir bahâne âgâz (465)

³ Makale hazırlanırken Şevkiye Kazan Nas'ın çalışmasından faydalanılmıştır.

Tebdîl ider kamu libâsın

Egine alur gedâ pelâsın (466)

Yine bir gün Leylâ evinde bir ziyafet vermek ister. Bunu duyan Mecnûn çok sevinir ve kılık değiştirerek ziyafete katılmak için Leylâ'nın evine gider ve kase sunar:

Bahş olur iken ta'âm nâsa

Mecnûn hem irişdi sundı kâse (1579)

Mecnûn, Leylâ'nın evini ona ulaşabildiği ve görebildiği bir araç olarak görmektedir. Bu yüzden de Leylâ'nın evi ona neşe verir.

Leylâ'ya göre ise yaşadığı, yuvası olan evi artık bir hapishanedir. Çünkü dedikodular nedeniyle babası onu okuldan almış ve eve hapsetmiştir. Bu nedenle de Mecnûn'dan uzak kalmıştır.

Leylî çün esîr-i hâne oldı

Pâ-best-i gam-ı zamâne oldı (422)

...

Mâtemkede oldı hâne-i bâğ

Feryâd ider idi her taraf zâğ (1828)

İç mekânlardan birisi olan Levlâ'nın evi, kahramanların psikolojik yapılarına göre şekillenen bir özelliğe sahiptir. Mecnûn'a göre olumlu, Leylâ'ya göre olumsuz bir özellik arz etmektedir.

3.3. Çöl

Çöl, mesnevide önem arz eden bir dış mekândır. Çünkü Mecnûn evinden ayrıldıktan sonra vefat edene kadar hayatını burada devam ettirmiştir. Ayrıca Mecnûn'un içsel yolculuğu ve Leylâ'ya olan sevgisinin, hasretinin başka bir boyut kazanması burada geçirdiği günler ile okuyucuya aktarılmıştır.

Hayatının en uzun evresinin burada geçmesi sebebiyle çöl Mecnûn için vatanıdır. Bu vatanın özelliği ise harabe ve virane olmasıdır. Bunun sebebi ise Mecnûn'un Leylâ'dan uzak kalması ve hasret ile onu arayışıdır.

Oldı vatani harâbe vü deşt

Vîrânede cuğdveş ider geşt (486)

Mecnûn için çöl kaçılacak ve sığınılacak bir inziva mekânıdır. Onun maddeden soyunduğu, dünyadan el çektiği bir yerdir. Bu nedenle çöl şartları ve buradaki yaşam tarzı onun için yeterlidir.

Sevdâ-yı nigâr pür-dimâğum

Yeter bu harâbe bâğ u râğum (536)

*Çün kim bana hân mân gerekmez
Eyvân-ı felek nişân gerekmez (537)*

...

*Bâlîn bana hâr-püşt olur
Sincâb-ı safâ dürüşt olur (539)*

*Kûhun kemeri yiter penâhum
Eyvân-sarây-ı 'izz ü câhum (540)*

Çöl, Mecnûn'un babası Seyyid-i Âmirî için de olumsuz bir durum arz etmektedir. Mecnûn'un yırtık elbiselerle, saç sakalı uzamış bir şekilde yaşadığı ve evi olarak gördüğü bu mekân ona göre viranedir:

*Virânedede sanki oturur bûm
Feryâd ider hazin o mazlûm (501)*

Eserde ismi zikredilen karakterlerden biri olan Nevfel için çöl avlanma yeridir. Bu nedenle vahşi hayvanların evidir, Mecnûn'un evi olamaz.

*Sayd eyler idi çü deşt içinde
Mecnûna sataşdı geşt içinde (1126)*

...

*Likin umaram ki ey nigû-rây
Vahşî gibi olma deşt-peymây (1146)*

Yukarıda verilen bilgiler dikkatle incelendiğinde Mecnûn dışındaki diğer karakterler için çöl olumsuz bir durum arz etmektedir. Bunun sebebi bu karakterlerin dünya hayatı içerisinde normal bir yaşam tarzını benimsemelerinden kaynaklıdır. Mecnûn çöle kaçıp dünyadan elini çektiği; maddeden manaya, beşerden Yaratıcı'ya doğru bir gelişim gösterdiği için bu mekân içinde arayışın olduğu olumlu bir dış mekân konumuna gelmiştir.

3.4. Necd Dağı

Leylâ'ya göre çöl yaşanılabilir bir yer değildir. Mecnûn'un çölde yaşadığı haberini alınca sırdaşı Hemzad ile birlikte onu bulmak için yola çıkar. Çölde bulunan Necd Dağı'na ulaşırlar:

*İrişdiler ol iki dil-ârâm
Şol kûha ki Necddür ana nâm (956)*

Leylâ, Mecnûn'u orayı terk etmesi için ikna etmeye çalışır. Çünkü hem Mecnûn'a hasret kalmıştır hem de Mecnûn'un hali orada hiç iyi değildir:

Ey peyk-i sa'âdet ey sabâ gel

Cânum yoluna ola fedâ gel (987)

Mecnûn'un arkadaşları, onun bu durumunu öğrenince çölde bulunan Necd Dağı'na giderler:

Çün dâmen-i Necde urdılar dest

Görindi o dâm-ı 'ışka pâ-best (1042)

Mecnûn'un orayı terk etmesi için ikna etmeye çalışırlar. Çünkü Mecnûn'un arkadaşlarının gözünden çöl, bir dağ başıdır ve olumsuz bir durum arz eder. Mecnûn'un orada yaşamasını istemezler, orayı terk etmesi için ikna etmeye çalışırlar:

Gel kim idelüm teferrüc-i bâğ

Bu tâğda urma gönlüne dâğ (1072)

...

Gel kim çemen içre deşt idelüm

Terk-i ser-i kûh u deşt idelüm (1074)

Fakat Mecnûn oradan ayrılmak istemez. Ona göre çöl, bağ ve bahçeden daha üstündür. Ayrıca viranenin alışana cennet gibi gözüktüğü söyler:

Yegdür bana bâğ u bûstândan

Bu gamkede sahn-ı gülsitândan (1092)

Vîrâne egerçi zîşt olur

Me'nûs olana behîşt olur (1107)

Necd Dağı, çöl içinde bulunan bir dış mekândır. Mecnûn için bir kaçış ve sığınma yeri olmasına karşın Leylâ için arayış ve kavuşma yeridir. Mecnûn'un arkadaşlarına göre ise dağ başıdır ve yaşanması mümkün olmayan bir mekândır.

3.5. Kâbe

Kâbe önem arz eden kutsal mekânlardan birisidir. Bu nedenle Klasik Türk edebiyatında sıklıkla işlenmiştir. Mesnevi incelendiğinde Kâbe, kutsallığı ve iyileştirici özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır.

Mecnûn'un babası oğlunun akıllanması ve Leylâ'ya olan aşkıdan kurtulması için onu Kâbe'ye götürür:

Mecnûn'ı bile alup şitâbân

Tutdı reh-i Ka'be-i beyâbân (759)

Mecnûn'un babası da Kâbe'nin bu kutsallığı sebebiyle oğluna etki edeceğini düşünür. Ama Mecnûn'a göre Kâbe, Leylâ'ya kavuşmak ve isteklerini yerine getirmek için bir vasıta. Bu yüzden de derdinin bitmemesi hatta daha da çoğalması için orada dua eder:

*'İşkî dil ü câna reh-nümûn kıl
Günden güne derdümi füzûn kıl (795)*

Hatta Mecnûn'a Kâbe bile Leylâ'yı andırmaktadır. Kâbe'yi, sevgilinin çadırını düşünerek tavaf eder. Sevgilinin kıvrım kıvrım saç buklesinin hayaliyle Kâbe'nin halkasına elini sürer. Bölümün Farsça başlığında bu durum belirtilmiştir:

Tavâf kerden-i Mecnûn Ka'be-râ be-yâd-ı hargeh-i dil-dâr ve dest be-halka zeden be hayâl-i silsile-i zülf-i pür-ham-ı 'anberbâr (Nas, 2018)

Eserde kutsal bir mekâna yer verilmesi fakat onun bile sevgiliyi hatırlatması karakterin ruhsal tahlili açısından önemli ipuçları vermektedir.

3.6. İşret Meclisleri

İşret meclisleri Klasik Türk edebiyatında sıklıkla işlenmiştir. Bu meclislere bezm de denmektedir. İlkbahar mevsiminde kırlarda, gül bahçelerinde yapılan bir tür eğlencedir. İşret meclislerinde saki, içkiler, müzik, şiir ve dans bulunmaktadır (Pala, 2005, s. 71).

*Bir lâlesitâna kıldılar 'azm
Kim sâye-i gülde ideler bezm (1643)*

Fakat arkadaşları eğlenirken Leylâ bir türlü eğlenemez, dudağını dişler. Gönlü gam ve gussa doludur. Ciğerinde kuru ateş vardır. Arkadaşlarının elinde kadehler varken o gönlünü kanla besler. O da şarap kadehini tutmasına rağmen bir türlü eğlenemez. Servilerle ve lalelerle dertleşir, derdini onlara anlatır.

*Her gonca-i ter olurdu handân
Leylî lebine ururdu dendân (1648)*

*Her gül yaka çâk ider tarabnâk
Leylî gam u gussadan ciger çâk (1649)*

...

*Ser-sebz-i çemende serv-i ser-keş
Leylî cigerinde dûd-ı âteş (1651)*

*Her lâle elinde bir piyâde
Leylî dile hûn ider nevâle (1652)*

...

Nesrîne çü derdini dökerdi

Zehr-i ruh-ı zerdini dökerdi (1667)

Her ne kadar lale bahçesinde, eğlence meclisinde bulunsa bile Mecnûn'un ayrılığının acısı eğlenmesine mâni olmaktadır. Leylâ için hiçbir şey Mecnûn kadar önemli değildir. Onun yokluğunda gözü hiçbir şey görmemektedir. Bu yüzden eğlenmek yerine acı çekmektedir.

Nevfel ise eğlence meclislerinde gamından kurtulabildiği için Mecnûn'un da aynı şekilde derdinden kurtulabileceğini, bir nebze olsun ferahlayabileceğini düşünmektedir. Mecnûn'a üzüntüsünü unutmaması için şarap içmeyi ve eğlenmeyi teklif etmektedir. Mecnûn için ise eğlenmek Leylâ'sız mümkün olmamaktadır:

Geh bâde-i la'l-nâb içelüm

Def'-i gam için şarâb içelüm (1154)

Geh meclisimiz olup leb-i cû

Mutrib okusun sürûd-ı dil-cû (1155)

3.7. Bağ

Eserde bağın mekân tasviri yapılmamıştır. Bunun yerine bağın ve oradaki çiçeklerin karakterler üzerindeki psikolojik yansıması daha ön plana çıkmaktadır. Ayrıca eserdeki beyitlerden yola çıkarak bağda lale, gül, sümbül, menekşe gibi çiçeklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bağ, eğlence meclislerinin verilmesine de vesile olmaktadır.

Mecnûn'a göre içinde sevgilinin olmadığı bağ bir nevi zindandır. Oradaki her lale gönlünde yaralar açar. Menekşe gözüne dumanlı gözükür.

Zindân ola yârsuz bana bâğ

Her lâle yaka derûnda bir dâğ (1095)

...

Ansuz gözüme beneşşe bir dûd

Her lâle şerâr-ı mihnet-âlûd (1097)

Mecnûn arkadaşlarının bağa gitme teklifini de reddeder. Hem çölden ayrılmak istemez hem de Leylâ'sız bir bağ düşünemez.

Bâğ olmasa n'ola tekyegâhum

Kim dâmen-i deştür penâhum (1106)

Nevfel de Mecnûn'a bağ teklifinde bulunur. Bu sefer Mecnûn Leylâ'ya kavuşabilme ümidiyle teklifi kabul eder:

Gel eyleyelüm neşât-ı gülşen

Gül-geşt-i bahâr u seyr-i sûsen (1153)

Leylâ ise arkadaşlarıyla gittiği bağda eğlenmek yerine dertleşir. Çünkü o da yârinden ayrıdır ve bu şekilde mutlu olamamaktadır:

*Çün bâğa irişdi dil-rübâlar
Dirler gül ü serve merhabâlar (1655)*

...

*Nesrîne çü derdini dökerdi
Zehr-i ruh-ı zerdini dökerdi (1667)*

3.8. Benî-hay Kabilesi

Benî-hay Kabilesi, Leylâ'nın yaşadığı kabilenin adıdır. Bu nedenle Mecnûn'un babası Seyyid-i Âmirî ve adamları, Leylâ'yı istemek için bu mekâna gelirler. Gördükleri manzara karşısında adeta büyülenirler. Çünkü sanki çadır değil gökyüzü gibi bir yerle karşılaşırlar. Bulut gibi kocaman gölgelik görürler:

*Hargeh degül âsmân görürler
Bulut gibi sâyebân görürler (683)*

Bu kabiledaki insanlar da sevinçli, mutlu ve huzurlu gözükmetedir:

*Bir kavm görürler ehl-i ikbâl
Ferhunde vü şâdmân u hoş-hâl (684)*

Seyyid-i Âmirî, bu kabileye gelince iyi anlamda etkilenmiştir. Bunun sebebi ise kabilenin görkemli ve hoş gözükmesidir. Ayrıca orada yaşayan insanlar da gayet mutlu gözükmetedir. Seyyid-i Âmirî bu duruma hem şaşırır hem de sevinir.

Nevfel de Benî-hay Kabilesi'ne Mecnûn için mektup yazar. O da Seyyid-i Âmirî gibi Leylâ'yı istemektedir. Eğer vermezlerse savaşıcağını söyler:

*Ke'y mîr-i kabîle-i Benî-hay
Serdâr-ı kabâ'il-i nigû-pey (1172)*

Leylâ'nın babası yine vermeyince Nevfel bu sefer savaşmaya gider. Benî-hay Kabilesi'nin bulunduğu mekân artık savaş mekânı olmuştur. Nevfel'in askerlerinin çıkardığı toz adeta siyah bulut gibidir. Zehirli mızraklar ise adeta taşları parçalayacak kuvvettedir ve yılan gibi dil uzatırlar. Oklar ise kargaya benzer ve çok kan içmekten gagaları lal gibi kızarmış, kanlanmış. Gürzlerin sesi bile o kadar yüksektir ki Hicaz'dan Irak'a kadar duyulur:

*Gerd-i sipeh oldı zulmet-i miğ
Bir meş'aledâr şemse-i tiğ (1189)*

*Ef'î gibi dil uzatdı nîze
Kim zehri derdi sengi rîze (1190)*

Her tîr 'ukâb-ı tîz refîâr

Kan içmeden oldu la'l minkâr (1191)

...

Âvâze-i gürz çâk çâkı

Tutmışdı Hicâzdan 'Irâkı (1196)

Eserde savaş meydanı canlı tasvirler ile anlatılmış ve okuyucunun savaş meydanını hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Benî-hay Kabilesi, Mecnûn'un babası Seyyid-i Âmirî'ye göre olumlu özellikleri ile ön plana çıkmıştır. Nevfel için ise tam tersi olumsuz bir hüviyet kazanarak bir savaş meydanı olmuştur.

Sonuç

16. yüzyılda yaşayan Celîlî, hamse sahibi bir şair olarak edebiyatımızda hatırı sayılır bir yere sahiptir. Üzerinde çalıştığımız *Leylâ vü Mecnûn*'u ise mesnevi edebiyatımız içinde kendine yer bulmuş değerli bir eserdir.

Mesnevi, karakterlerin beşerî/psikolojik yapıları ile birlikte incelendiğinde toplamda sekiz mekâna ulaşılmıştır. Bu mekânlar şunlardır: Mektep, Leylâ'nın evi, çöl, Necd Dağı, Kâbe, işret meclisleri, bağ ve Benî-hay Kabilesi. Bu mekânlardan çöl, Necd Dağı, Kâbe, işret meclisleri, bağ ve Benî-hay Kabilesi dış mekânlar iken Leylâ'nın evi ve okul iç mekânlardır.

Eser, "Arap kabilelerin birinde..." diye başlamaktadır. Mecnûn'un kabilesinin ismi verilme de Leylâ'nın kabilesinin adı ilerleyen bölümlerde Benî-hay olarak verilmektedir. İsmi verilen bir diğer mekân ise Necd Dağı'dır. Bu ikisi dışında başka bir mekânın ismi verilmemiştir.

Eserde çevresel mekânlar sınırlı sayıda bulunmaktadır. Necd Dağı, çöl, eğlence meclislerinin yer aldığı bahçeler örnek verilebilir. Bunun yanı sıra bazı mekânların sadece çevresel mekân olarak kalmayıp olgusal nitelik taşıdığı da görülmektedir. Örneğin; Mecnûn'da çevresel mekânlar olarak Kâbe, Necd Dağı ve çöl öne çıkmaktadır. Buna rağmen Mecnûn için bu mekânlar olgusal bir nitelik de taşımaktadır. Mesela Kâbe'yi sevgiliye benzettiği için başka bir gözle bakmaktadır. Aynı şekilde Leylâ'nın acısıyla yaşamaya başladığı çölü evi hatta sarayı olarak görmektedir. Leylâ'da ise çevresel mekânlar olarak arkadaşlarıyla gitmiş olduğu lale bahçesi ve ziyafet verdiği evi görülmektedir.

Olgusal mekânlar olarak iç mekân olarak da nitelendirdiğimiz mektep ve Leylâ'nın evi görülmektedir. Mecnûn, okulda Leylâ ile tanıştıktan sonra okula farklı bir gözle bakmaktadır. Leylâ okuldan alındığında ise onun için ders defteri kapanıp kararmaktadır. Leylâ'da olgusal

mekân olarak ise evi görülmektedir. Babası onu okuldan alıp eve hapsedtiğinde evini hapishane olarak görmektedir.

Celîlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde bulunan mekânlar sadece olayların yaşandığı yer olarak kalmamış aynı zamanda karakterlerin psikolojik açıdan tahlillerinin yapılmasını sağlamıştır.

Kaynakça

Atik, A. (2009). *Celili'nin Leyla vü Mecnun'u ve Nizami'nin Leyla vü Mecnun'u ile karşılaştırma*. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.

Ayan, H. (1983). Hâmidî-zâde Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 3 (16), 55-77.

Belli, H. (2015). Taşlıcalı Yahya Bey'in "Şah u Gedâ" mesnevisinde çevresel ve olgusal boyutuyla mekân tasvirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 14, 29-46.

Çetin, N. (2003), *Roman çözümleme yöntemi*, Ankara: Öncü Basımevi.

Doğan, A. (2011), *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

İçli, A. (2008). Yusuf u Züleyha mesnevisinde mekân. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 339-351.

K. Nas, Ş. (2018). *Celîlî Leylâ vü Mecnûn* <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58919,celili-leyla-vu-mecnunpdf.pdf?0> , Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

K. Nas, Ş. (1997). *Hamidi-zade Celili (hayatı, eserleri, edebî kişiliği) ve Hüsrev ü Şirin mesnevisi (inceleme-tenkidli metin)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Korkmaz, R. (2007). Romanda mekânın poeziği, *Edebiyat ve Dil Yazıları* (Mustafa İsen'e Armağan). A. K. İslam, S. Eker (Ed.). Ankara, s. 399-415.

Narlı, M. (2002). Romanda zaman ve mekân kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences)* 5 (7), s. 91-106.

Uçak, S. (2014). Hâşimî'nin Mihr ü Vefâ mesnevisinde "mekân". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 54-63.

Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.